

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ISSN: 2992-8902

Digital
Object
Identifier

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
SYSTEMS-CENTRE

74-91 XALQARO DARAJA

MAXSUS SON, 2024

IJTIMOIY, IQTISODIY, SIYOSIY, ILMIY, OMMAKOP JURNAL

2024-YIL 18-19-APREL

**"RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA AGROIQTISODIYOT VA
BUXGALTERIYA HISOBINING DOLZARB MUAMMOLARI VA
ULARNING YECHIMLARI" PROFESSOR NURILLA SULAYMONOVICH
SANAYEV TAVALLUDINING 85 YILLIGIGA BAG'ISHLANGAN**

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

SAMARQAND DAVLAT VETERINARIYA MEDITSINASI,
CHORVACHILIK VA BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI, 2024

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 678 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 19-aprel kuni ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Benazir ustozni yod etib	10
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti jamoasi	
Qishloq xo'jaligi taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlari.....	12
Yunusov Xudaynazar Beknazarovich	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari moliyaviy natijalari hisobini takomillashtirish	14
Alikulov Abdimo'min, Koshkaldal Irina	
Assessment of the ESG rating of banks.....	19
Ruziyeva Elvira, Eshmuradov Ulugbek	
Contract Preferences of Smallholders: Evidence From a Study on Potato Production in Uzbekistan	24
Sanaev Golib, Sanaeva Rakhima, Nurullaev Ulmasjon, Nurullaeva Bakhora, Sanaev Anvar	
Taxation Systems in the Agricultural Production Sphere in the Context of Resistance to Shadow Economy	34
Koshkaldal Iryna, Dombrovska Olena, Alikulov Abdimumin	
Factors Influencing Farmers' Cooperation in Irrigation: A Study of Samarkand Province, Uzbekistan	39
Tadjiev Abdusame Abduxamidovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida kapital qo'yilmalar hisobi hamda hisobotlarini takomillashtirish.....	43
Xasanov Baxodir Akramovich, Egamberdiyeva Salima Rayimovna, Raxmatov Jonibek Ismoil o'g'li	
Tijorat banklarida ichki auditida muhimlik va auditor riski masalalari.....	50
Ibragimov Abdugapur Karimovich, Qo'ldoshev Dilshod Melixurozovich	
Agroklasterlar ichki sotish jarayonida transfert baholarni belgilashni tashkiliy-uslubiy jihatlari	57
Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Auditda regression tahlilni qo'llashning xususiyatlari	64
Tajekeev Ziyatdin Kobeyisovich	
Uzumchilik fermer xo'jaliklarida ishlab chiqarish xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	67
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Xalqaro standartlar asosida qishloq xo'jaligida aktivlarni tasniflash, ularning hisobi va hisobotini takomillashtirish.....	71
Egamberdiyeva Salima Rayimovna	
The Place of Digitalisation in the Rural Areas Development of Ukraine.....	76
Riasnianska A. M., Kniaz O. V.	
Yalpi ichki va hududiy mahsulotning ko'payishida faol tadbirkorlikning o'rni	79
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Nazarova Maryam Sharipovna	
Inflyatsion targetlash rejimining pul-kredit siyosatini amalga oshirishdagi ahamiyati	84
Fayziyev Oybek Raximovich	
Asalarichilikning qishloq xo'jaligi iqtisodiyotidagi o'rni va uni rivojlantirish istiqbollari.....	89
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Uzumchilik majmuining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning tamoyillari.....	94
Boltayev Nazarbek Narzullayevich	
Mintaqaviy klasterning xususiyatlari.....	98
Urdushev Hamrakul	
Considerations for Bolstering Entrepreneurship in the Evolution of the Domestic Economy	102
Shadiyeva Gulnora Mardiyevna	
Chorvachilik tarmog'ida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	107
Kudratov Rizo Turdibayevich, O'roqov Feruz Ibodullayevich	
Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlari	112
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Nazarova Maryam Sharipovna	

Yalpi ichki mahsulot va uni hisoblashni takomillashtirish yo'llari.....	117
Xalmurzaev Mansur, Abdushukurov Xondamir	
Qishloq xo'jaligi korxonalarida tovar-moddiy qiymatliklar hisobini takomillashtirish yo'nalishlari.....	122
Raximova Umida Rabbimovna	
Mamlakatimiz agrar tarmog'ida innovatsiyalarga asoslangan tadbirkorlikni rivojlantirish.....	127
Olimova Nodira hamrakulovna	
Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish.....	131
Rizayev Nurbek Qodirovich, Boymatova Chinora Ilxomovna	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish.....	137
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Ibodullaev D., Abdushukurov Xondamir Botiraliyevich	
Davlat budjetida boshqaruv xarajatlarini moliyalashtirishni takomillashtirish yo'llari va xarajatlarining optimallashtiruv muammolari.....	142
Narziyeva Guzal Baxtiyorovna	
Bandlikni ta'minlash va kambag'allikni qisqartirishni yuzaga keltiruvchi sabablar hamda ularning yechimi.....	146
Ahmatova Qunduzbonu Asliddinovna, Sunnatullayev Musurmon Sunnatullo o'g'li, Salamov Ibroxim	
Global iqtisodiy rivojlanish sharoitida yashil iqtisodiyot muammolari	151
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Musurmonov Nodirbek Ahmadovich	
Menejer boshqaruvida boshqaruv mehnati va guruhlar dinamikasi	155
Xasanova Sitara Islamovna	
G'allachilik klasterlarida buxgalteriya hisobi shakllarini takomillashtirish.....	158
Yuldashev Sherali Xaitovich	
Современность услуг агропромышленного комплекса в условиях инновационной экономики положение дел	163
Тураев Баходир Хатамович, Рузиев Хамрокул Жураевич	
Влияние внешних факторов на эффективность производства животноводства.....	170
Хамдамова Насиба Аблакуловна	
Banklarda ichki auditni rejalashtirish masalalari.....	173
Ibragimova Iroda Rashid qizi, Safarov Abdumajit Abdixamidovich	
The Importance of Digital Technologies in the Development of Agriculture.....	179
Rabbimov Elbek Abdulloyevich	
Yakka tartibdagi tadbirkorlarni soliqqa tortish o'zini o'zi band qilishni davlat tomonidan tartibga solish shakli sifatida.....	182
Pardayeva Ozoda Mamayunusovna, Javmanov Jamshed Abdusamatovich	
O'zbekiston pensiya tizimida pensiya hisoblash va to'lashni rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasini uyg'unlashtirish.....	186
Xasanov Baxodir Akramovich, Nurmanov Din-Axmed Tileubayevich	
Uzumchilik mahsulotlari eksportini oshirish omillari	193
Ibragimov Mansur Mardonovich	
Korxonalarning xo'jalik faoliyati hisobining mohiyati, ahamiyati va hisob turlari.....	196
Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Irisboyev Raxmatilla Shavkat o'g'li	
Raqamli iqtisodiyotning o'zbekistondagi holati va uning rivojlanish istiqbollari	200
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Abdullayev Sanjar Sayfiddin o'g'li, Sunnatullayev Musurmon Sunnatulla o'g'li	
Fermer xo'jaliklar faoliyatida investitsiyalarning o'rni.....	204
Nomozova Mahliyo Mamirjon qizi, Yuldashev Muhammad Utkir o'g'li, Solijonova Diyora Xaydarali qizi, Saydullayev Akbarali Akram o'g'li, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Raqamli iqtisodiyotning o'rni va joriy etishdagi imkoniyatlari.....	209
Salamov Ibroxim, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Ummatov Begzod Ikrom ugli, Bekpolatov Sultonxon Sherzod ugli	
Raqamli iqtisodiyot sharoitda asosiy vositalarni hisobga olishni takomillashtirish.....	214
Xatamov Kobil Xayriyevich, Sodiqov Xayrulla Sattorovich	
Improving Cost Accounting for Sales of Agricultural Products in Farms	218
Abdimumin Alikulov, Ulugbek Eshmuradov, Khondamir Abdushukurov	

Servis korxonalarini raqamli iqtisodiyotga o'tkazishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	224
Kurbanova Raxima Jamshedovna	
Raqamli iqtisodiyotning bugungi kundagi holati.....	228
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Eshimova Gulandom Botir qizi, Daniyarov Xurshid Baxtiyarovich	
Qoramolchilikda ozuqa ta'minotini yaxshilash yo'llari	233
Nurullayev Ulug'bek Uytalovich, Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida faol tadbirkorlikning iqtisodiy samaradorlikni oshirishdagi o'rni	236
Ibroxim Salomov, Roziyeva Gulxayo Chorievna	
Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	242
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Isaxonov Shaxzodjon Nurali o'g'li	
O'zbekiston chorvachiligidagi muammolar va ularning yechimi.....	246
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Esirgapov Diyor Akramovich, Ulmasov Tohir Suvonqulovich	
Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotini rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyati	249
Kazakova Zulayho Salaxiddinovna, Ulmasov Amirxon Rasul o'g'li, Botirov Bekzod Ulug'bek o'g'li	
Механизмы и инструменты финансирования малых и средних сельскохозяйственных предприятий (На примере Центральноазиатского региона).....	253
Худойбердиева Асила	
Agroklastarlarda kapital qo'yilmalar hisobini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish masalalari.....	259
Irisboyev Rahmatillo Shavkat o'g'li, Jo'rayeva Diyora Olimjonovna, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Milliy iqtisodiyotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rolini oshirishning ustuvor yo'nalishlari	265
Saidxonov Akmalxon	
Improving Accounting and Auditing of Inventories in Agricultural Clusters	269
Raximova Umida Rabbimovna	
Maishiy xizmatlar sohasining rivojlanish tendensiyalari va kambag'allikni qisqartirishdagi o'rni.....	272
Rajabov Navruzbek Azimjonovich	
Chorvachilik tarmog'ida mahsulotlarni qayta ishlash samaradorligini oshirish imkoniytlari	277
Salomov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Порядок применения и актуальность международных стандартов финансовой отчетности в деятельности коммерческих банков и предприятий	282
Нарзиева Гузал Бахтиёровна, Хомидов Асилбек Отабек угли, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли	
Savdo korxonalarida segmentar hisobning o'rni va ahamiyati	286
Mardonov Mamed Shavkatovich, Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna	
Livestock Development Problems and Prospects in Uzbekistan	289
Khamdamova Nasiba Ablakulovna, Ulmasova Oyul Bakhtiyarovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
Понятие и учет капитальных вложений в агрокластерах.....	292
Жураева Диёра Олимджановна	
Xizmat ko'rsatish korxonalarini innovatsion modernizatsiyalashda iqtisodiy samaradorlikni hisoblash metodini takomillashtirish	297
Kurbanova Raxima Jamshedovna, Umurzoqova Sevinch Karim qizi	
Tarmoq mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi	301
Nazarova Maryam Sharipovna, Kazakova Zulayho Salaxiddinovna	
Maishiy xizmatlar sohasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli innovatsion texnologiyalarning roli va ahamiyati	304
Quliyev Begimqul Melikovich	
O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror investitsiya muhitini ta'minlash masalalari.....	308
Raximova Umida Rabbimovna, Elmurodova Dilnoza Farxodovna	

Biznesni qo'llab-quvvatlashda iqtisodiy-ijtimoiy holatni yaxshilash imkoniyatlari	311
Salamov Ibroxim, Janibekov Faxriddin Beknazarovich, Ulmasova Oygul Baxtiyorovna, Xudayberdiyeva Marifat Umarovna	
G'alla urug'chiligidagi boshlang'ich hisob va ichki nazoratni takomillashtirish	315
Yuldashev Sherali Xaitovich, Yusupov Uchqun, Zokirov Behruz	
Baliqchilik xo'jaliklarini rejalashtirishning ahamiyati va bosqichlari	318
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
"Yashil" iqtisodiyot: konsepsiyaning shakllanishi va asosiy kategoriyalari	321
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Toshpulatova Kamola Xurshed qizi	
Sutchilik yo'nalishidagi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatida marketing elementlaridan foydalanish	324
Urazov Jamshidjon Sa'dullayevich	
Biznes jarayonlarida "xarajat" va "tannarx" kategoriyalarining nazariy jihatlarini	328
Xondamir Abdushukurov, Ulug'bek Eshmuradov	
Перспективы развития бухгалтерского учета и аудита на основе международных стандартов	333
Рахимова Умида Раббимовна, Асомиддинов Хусан Асомиддин угли, Болтабаев Диёрбек Омондурди угли, Хомидов Аслбек Отабек угли	
Asosiy vositalarni hisobga olishning xalqaro va milliy standartlarda aks ettirishning farqli jihatlarini	336
Xatamov Kobil Xayriyevich, Turabaeva Ozoda Ilxambekovna	
Qishloq hududlarida ekoturizm maskanlarining turistik salohiyati va sig'imi tahlili	340
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi, Xoshimova Sevara Bahromovna, Sayfullaev Umidulla Fazliddin o'g'li	
Chorvachilik tarmoqlarida otchilik infratuzilmasining hozirgi holati va istiqboldagi iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	346
Salamov Ibroxim, Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Tursunov Alpomish Amanovich, Yo'ldoshev Raxim Nuriddin o'g'li	
Qishloq xo'jaligi klasterlari va fermer xo'jaliklari faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari	351
Nasimjon Babayev, Dilorom Yorbekova, Umidullo Fayzullayev	
Agroklasterlarda biznes jarayonlari sotish hisobini takomillashtirish	354
Abdunazarova Sevinch, Aliqulova Zebuniso, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining samaradorligi	360
Kudratov Rizo Turdibayevich, Abduxaliqova Farangiz Abduxoliq qizi	
Increasing Efficiency of Catering Enterprises Through Modernization	365
Kurbanova Rakhima Jamshedovna	
Chorvachilik majmuasi infratuzilmasi va uni rivojlantirish	369
Nurmanov Sherzod Xujayarovich, Aslonov Xotamjon Sharibboy o'g'li	
Davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirishda klasterlarning ahamiyati	373
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Raxmatullayev Sherzod Mexriddinovich	
Studying the Features of Innovative Development in The Agricultural Sector of the Economy	377
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna	
Chorvachilikda klasterlashning ayrim masalalari	380
Urdushev Hamrakul, Mavliyanov Majid Tuychiyevich	
Issues of Development of "Green Economy" in the Context of the Actualization of the Problem of Ecology and Climate Change	385
Mukhayyo Dustova	
Xizmatlar sohasi rivojlanishining aholi turmush darajasiga ta'siri	390
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna	
Baliqchilik xo'jaliklarini rivojlantirish prognozini ishlab chiqish masalalari	393
Dosmuratova Shaxista Kengashovna	
Mahalliy soliqlar va mahalliy yig'imlarning iqtisodiy mohiyati	396
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li	
Turizm korxonalari hisob siyosatini shakllantirish	400
Ibragimov Mansur Mardonovich	

Korxonalarda moliyaviy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar tahlili	404
Isturdiyev Hasan Abdigapparovich, Tilabov Shohruh Baxriddin o'g'li, Yusupova Ergashoy	
Innovatsiya, innovatsion iqtisodiyot atamalarining mohiyati va ulardan samarali foydalanish yo'llari.....	408
Xudoyberdiyeva Marifat Umarovna, Boyjigitov Kamronmirzo Sobirjon o'g'li, Obloberdiyev Shuxrat Sharof o'g'li	
The Processing Indicators of Livestock Products on the Basis of Economic Statistical Models	411
Yorbekova Dilorom Muxammadkulovna, Hotamov Adhamjon Asqarjon o'g'li	
Paxta-to'qimachilik klasterlarida tola ishlab chiqarish xarajatlari tahlili	414
Alikulov Abdimo'min Ismatovich, Farangiz Rustamova	
Meva-sabzavotchilikni rivojlantirishda klaster yondashuvining afzalliklari	419
Eshankulov Sirojiddin Xakimovich	
Prospects for Leaving the Population Out of Poverty	424
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Radjabov Navruzbek Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Fayzullayev Umidullo Xayrullo o'g'li	
Tijorat banklarida korrupsiyaga qarshi kurashishning komplayens nazorati usullarini takomillashtirish.....	429
Sultonov Abrorbek Umarali o'g'li, Axmedov Shuxrat Xikmatullayevich	
Segmentar va moliyaviy hisobot tuzishda xo'jalik yurituvchi subyektlar mulkini baholashning metodologik muammolari	435
G'olibjon Alikulov	
Raqamli iqtisodiyotga o'tish orqali yashirin iqtisodiyotni jamiyatga ta'sirini kamaytirish	439
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Abdusalomov Farruh G'ayrat o'g'li	
Sustainable Farming Futures: the Economic Need of Climate Change Program in Uzbekistan.....	443
Akhmadjon Nurullaev, Sanayeva Raxima Amirqulovna, Visola Khasanova, Bakhora Nurullaeva, Anvar Sanaev	
Problems and Prospects of Cadastral Valuation of Land Resources in the Republic of Kazakhstan	447
Berdimurat Nazimgul, Bassybekova Zh.B.	
Значение цифровизации в сельском хозяйстве	451
Сыздықова Азиза Оралбайқызы, Сапарова Айнура Алпамысовна	
Xizmatlar sohasi samaradorligini oshirish masalalari	456
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Mardanova Mohidil Otabek qizi, Mirzayev Azzamjon Jonuzokovich	
Aholini o'z-o'zini bandlikka jalb qilish orqali ishsizlik darajasini pasaytirish.....	461
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Jo'rayev Sherali Anor o'g'li	
Innovatsiyani joriy qilishning fermer xo'jaliklari daromadlariga ta'siri	465
Eshboyev Diyorbek Yo'ldosh o'g'li, Sinayev Sherali Islom o'g'li, Ismoyilov Azamat Isroyilovich	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq daromadni tan olish masalalari.....	471
Kozimjonov Abrorbek	
O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yutuqlari va muammolari.....	475
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Soliq ma'murchiligida raqamli iqtisodiyotning ahamiyati va uning ilmiy-nazariy asoslari tahlili	479
Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Holmirzayev Sardor Ravshan o'g'li, Tursinaliyev Abdulaziz Shokirjon o'g'li	
O'zbekistonda davlat xizmatlari ko'rsatish milliy tizimini rivojlanishi: xronologik tahlil.....	484
Hasanov Habibullo	
Chorvachilikning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati va uning rivojlanishi.....	488
Xamdamova Nasiba Ablakulovna, Tirkashev Farxod Mahmudovich, Sayfullayev Akbar Xoljigit o'g'li, Erkinov Samandar Maxmudovich	
O'zbekiston chorvachiligiga oid FAO ma'lumotlari haqida	493
Pardayeva Kamola	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq xaridorlar bilan tuziladigan shartnomalar asosida tushumni hisobga olishning ahamiyati	498
Norbekov Davron	
Paxtachilik klasterlarida ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillarning tahlili	502
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Abduraxmonov Orifbek Odiljon o'g'li	

Raqamli iqtisodiyotning zamonamizdagi bugungi o'rne	506
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Zarmaxmatov Nomojjon Baxodir o'g'li	
Improving Cost Audit in Innovation Activities	510
Mustafoev is the son of Akbar Mustafa	
Konsolidatsiyalashgan moliyaviy hisobotni mxs asosida transformatsiya qilish zaruriyati	514
Xolmurodov Otabek	
Klasterlarni tashkil etishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari va ularning mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rne	521
Javmanov Jamshed Abdusamatovich, Homidov Aslbek Otabek o'g'li, Asomiddinov Husan Asomiddin o'g'li, Boltayev Diyorbek Omondurdi o'g'li	
Soliq imtiyozlarini nazariy asoslash va huquqiy tartibga solish	526
Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Sug'urta shartnomalari va sug'urta majburiyatlari hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida takomillashtirish	531
Ochilov Ilyos Keldiyorovich	
Обеспечение привлекательности инвестиции коммерческих банков	537
Назаров Килич Холмурадович, Нафасов Шохрухбек Хошимович	
O'zbekistonda tashqi savdoning rivojlanishi va muammolari	539
Xudayberdiyev U.	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnatga haq to'lashning nazariy jihatdan tashkiliy-iqtisodiy asoslari	542
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Toshmurodova Dilbar Muzaffar qizi	
Human Capital in Education	546
Ibragimov Mansur Mardonovich, Ergashev Olloyor	
Qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish hamda o'zini o'zi band qilish orqali ishsizlikni kamaytirishning nazariy asoslari	551
Jo'rayev Sherali Anor o'g'li, Abdikarimov Nazirbek Odil o'g'li, Uralov Baxtiyor Maxmudovich	
Uchqora uzumi-mayizini yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish imkoniyatlari	555
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, Janibekov Faxriddin Bекnazarovich	
Moliyaviy natijalarning tavsifini takomillashtirish	561
Yusupova Farizabonu Zarifovna	
Kambag'allik va uni qisqartirish yo'llari	564
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Do'stiyorov Mirabbos Erkin o'g'li	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi turmush darajasini oshirishda xizmat ko'rsatish sohasining ahamiyati	568
Xolmurodov Otabek	
O'zbekistonda aholi turmush darajasi va daromadlarining o'ziga xos xususiyatlari	570
Rajabov Navruzбек Azimjonovich, Uralov Baxtiyor Maxmudovich, Saidmurodov Sardor Mirsalohovich	
SWOT-анализ конкурентоспособности национального туризма в Узбекистане в условиях преодоления последствий пандемии	574
Ochilova Mohigul Toshtemir qizi, Abduzoirov Sarvarbek	
Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini yanada yaxshilashda iqtisodiy samaradorlikni oshirishning ahamiyati	577
Salamov Ibroxim, Kudratov Rizo Turdibayevich, hamdamova Nasiba Ablakulovna	
Jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo munosabatlari	582
Tirkashev Farhod Mahmudovich, Xo'jaqulov Inomjon Rustam o'g'li	
Xizmat ko'rsatish sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitiga mos rivojlantirishning ayrim masalalari	586
Mirzayev Qulmamat Jonuzakovich, Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
Turistik destinatsiyalarni rivojlantirish orqali turistik zonalarini takomillashtirish	589
Raxmonov Siyovush Turob ug'li, Ochilova Mohigul Toshtemir qizi	
Ivermektin, klozantel, iversantapulus dori vositalarining marketing tahlili	592
Raxmadullayev Humoyun Rashid o'g'li, Farmonov Nizom, Salamov Ibroxim	
Цифровая оптимизация для экологической безопасности в агропромышленном комплексе	597
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	

Смысловой – системный анализ процессов обработки плодов и овощей энергии начального импульса.....	602
Курбанов Жамшед Маджидович, Курбонова Мадина Жамшедовна	
Формирования алгоритма расчета эффективности транспортно-логистической системы поставок грузов.....	605
Кубаев Улугбек	
Роль и потенциал севооборота в создании устойчивых и экологически чистых систем в сельском хозяйстве на основе цифровизации	611
Юнусов Худайназар Бекназарович, Сафарова Лола Улмасовна	
Qoramollar uchun ozuqa ratsionini tuzishda innovatsion yondashuv	617
Mavlyanov Majid Tuychiyevich	
Landshaft bog'dorchilikni rivojlantirishda autocad dasturining o'rni.....	624
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich, Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Aniq qishloq xo'jaligida o'zgaruvchan me'yorlarni qo'llash	628
Akbarov Husan O'zbekxonovich, Bekzod Qudratov	
Raqamli iqtisodiyotda neyron tarmoqlaridan foydalanishning ahamiyati.....	634
Otoboyeva Aziza Shakirovna	
Iqtisodiy masalalarni tahlil qilish, me'yorlash, rejalashtirish, baholash hamda bashorat qilishda korrelyatsiya va regressiya usuli	637
Aktamova Vasila Uktamovna, Axtamova Umida O'ktam qizi	
Iqtisodiy ekonometrik modelni tuzish hamda avtokorrelyatsiya mavjudligini aniqlash	641
Raximov Abdulaxad Nematovich	
O'zbekistonda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishda agrovoltaiika texnologiyasini qo'llash istiqbollari	646
Berdiyev G'ayrat Ibragimovich, Eshpulatov Dostonbek Baxodir o'g'li, Malikova Sevinch Telman qizi	
Развитие системы цифровизации в сельском хозяйстве и в народной медицине	650
Рахмонов Фариз Зафаржонович, Мухиддинова Сабрина Мунисовна, Усманова Лайло Рахматуллаевна, Рахмонова Хабиба Нуруллаевна	
Raqamli iqtisodiyot fanlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlar va virtual onlayn kurslardan foydalanish.....	653
Sulaymonov Mirobid Abduxolikovich	
Qishloq xo'jaligini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari	656
Ravshanov Sanjar Tolibjonovich	
Ekin maydonlari tuproqlarini tahlil qilish va boshqarishda sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishning o'rni..	660
Otoboyeva Aziza Shakirovna, Artikov Farxod Sayfiddinovich, Usanov Yoqub Dilmurod o'g'li	
О некоторых нестандартных способах решения иррациональных уравнений	664
Актамова Васида Уктамовна	
Корхоналарни тугатишнинг норматив ва ташкилий-услугий таъминотини такомиллаштириш	666
Дусмуратов Раджапбай Давлатбаевич	
Юридик шахсларни тугатишнинг норматив-ҳуқуқий таъминоти.....	670
Давлетов Икрам Рахимберганович	
Саноат корхоналарида мулкый муносабатларни тартибга солишнинг илмий назарий асослари.....	674
Бобобеков Эргаш Абдумаликович	

YALPI ICHKI MAHSULOT VA UNI HISOBLASHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Xalmurzaev Mansur

Samarqand davlat universiteti dotsenti, i.f.n.

Abdushukurov Xondamir

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti "Buxgalteriya hisobi va audit"
ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mavzuning dolzarbligi, ahamiyati hukumatimiz tomonidan qo'yilgan ko'rsatkichlar va global iqtisodiy taraqqiyot asosida bayon etiladi. O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida makroiqtisodiy ko'rsatkichlarining dinamikasi iqtisodiy tahlil qilinadi. YIM hisobga olishdagi ijobiy jihatlari va salbiy kamchiliklari ifodalanadi.

Kalit so'zlar: Yalpi ichki mahsulot, yalpi milliy mahsulot, sof ichki mahsulot, milliy daromad, milliy hisoblar tizimi, aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot.

Abstract: This article reflects the relevance and significance of the topic, based on the guidelines of our government and global economic development. From an economic point of view, the dynamics of macroeconomic indicators of the Republic of Uzbekistan during the years of independence are analyzed. The positive and negative aspects of GDP accounting are expressed.

Key words: Gross domestic product, gross national product, net domestic product, national income, system of national accounts, gross domestic product per capita.

Аннотация: В данной статье отражена актуальность и значимость темы исходя из установок нашего правительства и мирового экономического развития. С экономической точки зрения анализируется динамика макроэкономических показателей Республики Узбекистан в годы независимости. Выражены положительные и отрицательные стороны учета ВВП.

Ключевые слова: Валовой внутренний продукт, валовой национальный продукт, чистый внутренний продукт, национальный доход, система национальных счетов, валовой внутренний продукт на душу населения.

KIRISH

Mamlakat miqyosida yalpi ichki mahsulot (YIM) makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning eng asosiylaridan biri bo'lib, mamlakatning iqtisodiy rivojlanish darajasini mutlaq miqdorlarda ifodalaydi.

Ushbu ko'rsatkichning asosiy mazmuni bevosita mamlakat hududida ishlab chiqarilgan va foydalanilgan (iste'mol qilingan) barcha yakuniy tovarlar va xizmatlarning odatda bozor narxlaridagi yoki joriy narxlardagi qiymati bilan aniqlanadi. Shuni ta'kidlash lozimki, hisob-kitoblarda faqat yakuniy (bevosita iste'mol uchun mo'ljallangan) mahsulot va xizmatlar e'tiborga olinadi, mazkur mahsulotlarni ishlab chiqargan kishilarning milliy mansubligi va fuqaroligi e'tiborga olinmaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Jahon tajribasini puxta o'rganib, xalqaro ekspertlarni jalb etgan holda, monetar siyosatni takomillashtirish va narx-navo barqarorligini ta'minlash konsepsiyasini ishlab chiqishimiz zarur. O'tish davrida iqtisodiyot sohasida statistik hisobotlarni to'g'ri yuritish va davlatning iqtisodiy salohiyatini aniq baholash juda muhimdir. Shu orqali yalpi ichki mahsulotni xolisona baholashga erishish mumkin. Shu maqsadda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) va Xalqaro valyuta fondining Milliy hisoblar tizimini respublikamizda 2020-yil 1-yanvardan boshlab to'liq joriy etishimiz lozim"¹ deb ta'kidlashlari yalpi ichki mahsulotni hisoblashning metodologik asoslarini takomillashtirishni taqazo etadi"

¹ Мирзиёев Ш.М. 2019 йилда мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Парламентга Мурожаатномаси. 2018 йил 28 декабрь.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Hozirgi kunda YaIM ko'rsatkichi mamlakat iqtisodiy taraqqiyotini o'zida namoyon qiluvchi makroiqtisodiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiy ahvolini o'zida aks ettiruvchi bu ko'rsatkichni aniqlash, hisoblash, tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Quyida iqtisodchi olimlarning YaIMning mazmun, mohiyati va uslubiyatiga ilmiy qarashlarini keltirib o'tamiz. Jahon iqtisodiyotida YaIM iqtisodiy kategoriya sifatida turli xil yondashuvlar asosida tahlil etilib, uning xususiyatlarini ochib beruvchi ilmiy xulosalar berilgan. Xususan, P.Samuelson: "YaIM – mamlakat miqyosida tovarlar va xizmatlar yalpi ishlab chiqarish hajmini nisbatan to'la aks ettiradi. U joriy yilda mamlakat miqyosidagi iste'mol, yalpi investitsiya, davlat xaridlari va sof eksportlarning qiymat hisobidagi summasiga teng"² deb ta'kidlaydi.

V.V.Zolotachuk YaIMni iqtisodiyotda tovar va xizmatlarni takror ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'laydi va "YaIM ma'lum vaqt oralig'ida iqtisodiyotda yaratilgan qo'shilgan qiymatlarni yig'indisi sifatida hisoblanadi va bozor narxlaridagi barcha mahsulotlar va oraliq mahsulot o'rtasidagi farqqa teng"³ deb bayon etadi.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan B.K.G'oyibnazarov "Milliy hisoblar tizimi (MHT) deganda mamlakat bo'yicha yaratilayotgan mahsulot va daromadlarni hisoblash uslubiyati bo'lib ularning hosil bo'lishi, tuzilishi, taqsimlanishi hamda foydalanish jarayonlarini ifodalaydigan jamlama iqtisodiy ko'rsatkichlar tizimi hisoblanadi. Bu tizim respublika ijtimoiy-iqtisodiy hayotining barcha jabhalarini o'rganish, tahlil qilish va istiqboldagi vazifalarni belgilashga xizmat qiladi"⁴ degan fikrni bildiradi.

I.A. Matkarimova "Yalpi ichki mahsulot deb, mazkur mamlakat hududida joylashgan barcha korxonalar (rezidentlar) tomonidan pirovard iste'mol uchun ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlar qiymati tushuniladi. Bu yerda korxonalarni qaysi mamlakatga tegishli ekanligi hisobga olinmaydi"⁵ deydi.

YaIMni yakuniy iste'mol yoki xarajatlar bo'yicha hisoblash uslubiyatlaridagi farqni hisobga olish ham muhim ahamiyatga ega.

Q.Q.Mambetjanov "YaIMni xarajatlar usuli bo'yicha hisoblaganda uy xo'jaliklari, davlat va uy xo'jaliklariga xizmat ko'rsatuvchi notijorat (ijtimoiy) tashkilotlarning pirovard iste'mol uchun qilgan barcha xarajatlari umumlashtiriladi. Bundan tashqari yalpi jamg'arma, tovar va xizmatlarning eksport-importi qoldig'i ham hisobga olinishiga"⁶ e'tibor qaratadi.

N.I. Rustamov "Yalpi ichki mahsulot (YaIM) ko'rsatkichi mamlakat iqtisodiyoti o'sishini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. U mamlakat hududidagi korxonalar tomonidan barcha ishlab chiqarish omillari yordamida ishlab chiqarilgan tovar va xizmatlarning bozor qiymatidagi ifodasi bo'lib, uning miqdori milliy hisoblar tizimi (MHT) asosida hisoblab chiqiladi. Milliy iqtisodiyotda asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkich sifatida YaIM yoki hatto yalpi milliy daromad ham qo'llanilishi mumkin. Masalan, AQSh va Yaponiyada yalpi ichki mahsulot emas, balki yalpi milliy daromad asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkich hisoblanadi. Ammo, BMT tomonidan ishlab chiqilgan MHTda YaIM birlamchi ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi. Miqdor jihatdan bular o'rtasida tafovut unchalik katta emas: rivojlangan mamlakatlarda bu farq bir foizdan oshmaydi. Faqat chet ellarda ishlovchi fuqarolardan tushadigan daromadlar salmoqli bo'lgan mamlakatlarda bu farq katta bo'lishi"⁷ mumkinligini ilgari suradi.

Bizning fikrimizcha, iqtisodiy faoliyatning yakuniy natijalarini baholovchi mazkur ko'rsatkich mamlakat iqtisodiy potensialini, iqtisodiy rivojlanish darajasini, iqtisodiy o'sish sur'atlarini (shu jumladan, xalqaro qiyoslashlarda) tavsiflash uchun qo'llaniladi. YaIM iqtisodiy faoliyatning ko'pgina yo'nalishlarini, misol uchun YaIM va budjet tanqisligining o'zaro nisbati asosida fiskal siyosatni tahlil qilish uchun, YaIM va ishlab chiqarishda iste'mol qilingan energetik resurslar hajmining o'zaro nisbati asosida energiya resurslarining foydalanish samaradorligini va boshqalarni tahlil qilish uchun foydalaniladi.

Birlashgan millatlar tashkiloti (BMT)ning statistika xizmati turli mamlakatlarning iqtisodiy potensialini Milliy hisoblar tizimi (MHT)da taqqoslash uchun jami ishlab chiqarish hajmi ko'rsatkichi sifatida YaIMdan foydalanishni tavsiya etadi. Bu holda quyidagi talablarga amal qilinishi zarur, deb hisoblanadi:

1. Qiyoslanadigan ko'rsatkichlar bir xil kalendar davrlariga yoki yillarga tegishli bo'lishi;
2. YaIMni hisoblash usuli bir xil bo'lishi;
3. Taqqoslanadigan ko'rsatkichlar milliy valyutalarning xarid qobiliyati paritetini hisobga olgan holda bir xil pul birliklarida ifodalanishi.

2 Пол А. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус. Экономика. Пер с англ. – М.: Инфра –М, 2000. 442 с.

3 Золотачук В.В. Макроэкономика. Учебник. – М.: Инфра –М, 2014. 107 с.

4 Гойибнazarov Б.К. "Ўзбекистон Республикасида миллий ҳисоблар тизимини ишлаб чиқишнинг илмий-методологик асослари (статистик аспект)" и.ф.д. даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Т.:ТДИУ.2006. –32 б.

5 Маткаримова И. А. Ялпи ички маҳсулот ҳажмини баҳолаш усуллари (миллий ҳисоблар тизими асосида) // Молодой ученый. – 2017. – №16.2. – С. 16-19. – URL <https://moluch.ru/archive/150/42520>.

6 Мамбетжанов Қ.Қ.Ялпи ички маҳсулотни харажатлар бўйича ҳисоблаш усулини такомиллаштириш йўллари // Иқтисод ва молия Т.:2017, 9-12 б.

7 Рустамов Н.И.Ялпи ички маҳсулот кўрсаткичи тўғрисидаги илмий назариялар ва унинг ҳисобланишига доир мулоҳазалар. //“Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. –№ 3, май-июнь, 2016 йил.

MHT nuqtai-nazariga muvofiq, odatda YalMni baholash yoki hisoblash uchta usulda amalga oshiriladi: ishlab chiqarish (qo'shimcha qiymat bo'yicha), yakuniy iste'mol (xarajatlar bo'yicha) va taqsimlash (daromadlar bo'yicha) usuli. O'zbekistonda asosan ikkita usuldan – ishlab chiqarish va xarajatlar bo'yicha hisoblash usulidan foydalaniladi. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining 2011-yil 1-apreldagi 3-sonli qaroriga asosan Yalpi ichki mahsulotni (xarajatlar bo'yicha) yakuniy iste'mol usulida hisoblash bo'yicha uslubiy nizom tasdiqlangan. Shuningdek, qo'mitaning 2016-yil 29-iyundagi 9-sonli qaroriga asosan Yalpi ichki mahsulotni ishlab chiqarish usulida hisoblash bo'yicha uslubiy nizom tasdiqlangan va qo'llanib kelinmoqda. YalMni xarajatlar bo'yicha hisoblash usulida statistik kuzatuv birliklari bo'lib, uy xo'jaliklari, davlat muassasalari va uy xo'jaliklariga xizmat ko'rsatuvchi notijorat tashkilotlari hamda "Tashqi (qolgan) dunyo" norezidentlari hisobga olinadi.

Biroq, hozirgi vaqtda YalMda o'z aksini topmagan boshqa dolzarb masalalar ham bor, bu borada maqolaning so'ngida fikrlarimizni bildiramiz.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Yalpi ichki mahsulot (YalM) – mamlakat iqtisodiy faoliyatining muayyan davr (oy, chorak, yil) davomidagi umumiy iqtisodiy natijalarini tavsiflaydigan ko'rsatkich. Mamlakat hududida joylashgan barcha korxonalar (chet el va qo'shma korxonalari ham shu hisobga kiradi) tomonidan jami ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarning bozor qiymatlaridagi ifodasi bo'lib, uning miqdori milliy hisoblar tizimi asosida hisoblab chiqiladi. Mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini makrodarajada tavsiflash va tahlil etishda qo'llaniladi.

Bundan tashqari makroiqtisodiyotda yalpi milliy mahsulot (daromad), sof milliy mahsulot va milliy daromad kabi ko'rsatkichlar ham qo'llaniladi.

Biz ushbu maqolada yuqorida ta'kidlangan iqtisodiyot ko'rsatkichlarning biri bo'lgan va iqtisodiy sohada ko'p qo'llaniladigan YalM to'g'risida to'xtalamiz, tahlil qilamiz va uni takomillashtirish borasidagi fikr-mulohazalarimizni bildiramiz.

TAHLIL VA NATIJALAR

Yalpi ichki mahsulot mamlakat iqtisodiy faoliyatining muayyan davr (oy, chorak, yil) davomidagi umumiy natijalarini tavsiflaydigan ko'rsatkich hisoblanadi. Mamlakat hududida joylashgan barcha korxonalar (chet el va qo'shma korxonalari ham shu hisobga kiradi) tomonidan jami ishlab chiqarish omillari bilan ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarning bozor qiymatlaridagi ifodasi bo'lib, uning miqdori milliy hisoblar tizimi asosida hisoblab chiqiladi. Mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishini makrodarajada tavsiflash va tahlil etishda foydalaniladi.

O'zbekiston iqtisodiyoti 2023-yilda 6 foizga o'sib, 1,07 kvadrillion so'mni (90,8 milliard dollarga yaqin) tashkil etdi. Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot hajmi 28,98 million so'mga (2468 dollar) o'sdi, deya xabar bermoqda Statistika agentligi.

Mustaqillik yillarida, ya'ni 1991-yilga nisbatan 2022-yilda Respublika YalM 13,5 mld.AQSh dollaridan 80,4 mld.dollarga yoki 6 barobarga ko'paygan. Shu davr ichida aholi soni 20,7 mln. kishidan 35,3 mln. kishiga yetgan, aholi jon boshiga YalM deyarli 6 barobarga oshgan.

Jami YalMga nisbatan qishloq aholisi jon boshiga 1991-yilda 72,3% (860:1190), 2022-yilda 47,8% (1090,2:2279,5)ni tashkil etmoqda. Bundan ko'rinadiki qishloq aholisi jon boshiga yaratilgan YalM qiymati keyingi yillarda jami YalM tarkibida kamayib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasida YalM o'tgan yilga nisbatan 2018-yilda 5,1%, 2019-yilda 5,5%, 2020-yilda 1,6%, 2021-yilda 7,4%, 2022-yilda 5,7%, 2023-yilda 6,0% yoki 2018–2023-yillarda o'rtacha 5,2%ga oshgan.

2030-yilga borib "Yalpi ichki mahsulot hajmini 160 milliard dollarga va aholi jon boshiga daromadlarni 4 ming dollarga yetkazish" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmonida belgilangan. 2022–2030-yillarda, ya'ni 8 yilda yalpi ichki mahsulotni ikki barobarga oshirish uchun har yillik o'sish 9 foizni tashkil etishi kerak, bunday rivojlanishga erishish hozirgi darajadagi o'sishga nisbatan qiyoslanganda ancha murakkab, biroq erishish mumkin bo'lgan jarayondir. Bordini, ushbu darajaga erishganimizda ham hali qo'shni davlatlarga tenglashishga ancha bor, masalan jon boshiga YalM hozirgi kunda Rossiyada 12 ming, Qozog'istonda 10 ming, Turkmanistonda 7 ming AQSh dollarini tashkil etadi. Markaziy Osiyoda bizdan Qirg'iziston va Tojikiston orqada, xolos.

Yalpi ichki mahsulot o'ta materialistik tushuncha: Uning yagona maqsadi – yuqori darajali iqtisodiy ko'rsatkichga erishish. Lekin, bu o'sish aslida odamlarning turmush darajasini oshiryaptimi? Bu boshqa masala. Oxirgi yillarda dunyoda yalpi ichki mahsulot bo'yicha birinchi o'rinda turadigan Amerika qo'shma shtatlarida bu shubha ostiga olinib boshlangan. Ko'plab tahlilchilarga ko'ra, ha, iqtisod rivojlanyapti, lekin oddiy amerikaliklar, aksincha, qashshoqlashib boryapti. Mamlakatdagi boylik aholi o'rtasida adolatsiz ulashiladi, tenglik darajasi yomonlashgandan yomonlashyapti degan tushinchalar bor.

Oddiyroq qilib tushuntiradigan bo'lsak, mahallangizda bir boyvachcha oila bor. U hashamatli saroyda yashaydi. Bu yil uning mashinalari soni uchtaga yetdi. Butun dunyodagi kabi, O'zbekiston iqtisodi buni yaxshi ko'rsatkich deya yillik hisobotga kiritadi, chunki mamlakatda uchta qimmat mashina iqtisodiyotga kirib keldi. Lekin, mahalladagi mashinasi yo'q odamlar ahvoli hisobotda aks etmaydi – ular jamoat transportida ishga qatnashda davom etadi.

Shuningdek, yalpi ichki mahsulot hisoblanganda, uning iqlimga ta'siri hisobga olinmayapti. Yana bir misol. Aytaylik, siz tog'li va o'rmonli hududda yashaysiz. U yerda bir joy daraxtlardan tozalanib, tekislanib, katta mehmoxona qurildi. To'g'ri, bu ish o'rinlarini yaratadi, yalpi ichki mahsulot oshadi, lekin iqlim-chi? Unga bo'ladigan ta'sir o'lchanadimi?

Yana bir misol, Sirdaryo viloyati Sardoba suv omborida toshqin yuz berdi, hukumat qayta qurishga milliardlab pul sarfladi va bu xarajat yalpi ichki mahsulotni ko'tardi, lekin shu bilan birgalikda, YalMni hisoblashda odamlar uyidan, ishidan, hayotidan ayrilgani hisobga olinmadi.

Endi iqtisodiy ekspertlar, o'zgarayotgan dunyoga mos, tabiiy zahiralarni asraydigan, inson farovonligi va tengsizlikni hisobga olishni maqsad qilgan yangicha usulni o'ylab topishni taklif qilishmoqda. Chunki, yalpi ichki mahsulot toza havo, sog'lik, umr ko'rish muddati, jinslar tengligi, imkoniyat, ta'lim va ko'plab boshqa jihatlarni o'lchamaydi.

Aholi taraqqiyoti darajasini belgilashdagi iqtisodiy ko'rsatkichni hisoblash usuli bizning fikrimiz boshqacharoq bo'lishi kerak, chunki keyingi davrlarda aholining taraqqiyot darajasini belgilovchi mezonlarning o'zgacharoq ko'rsatkichini jahon olimlari tavsiya etishmoqda. Xususan, AQShning o'zidagi qator shtatlarda Asl taraqqiyot ko'rsatkichi (Genuine progress indicator) o'lchanib kelmoqda. U yalpi ichki mahsulot omillariga qo'shimcha holda, jinoyat ko'lamini va ozon kengayishi qanchaga tushayotgani va hatto ishga borib kelish uchun yo'lda qancha vaqt sarflanishini ham hisobga oladi.

2014-yilda tatbiq qilingan Yaxshiroq hayot indeksi (Better life index) 11ta omilni nazarda tutar ekan: uy-joy, daromad, ish, mahalla, ta'lim, tabiat, fuqaroviy faollik, sog'lik, hayotdan mamnunlik, xavfsizlik, hamda ish va hayot o'rtasidagi muvozanatning bari taroziga tortiladi. Qizig'i, har bir davlat o'zidagi qadriyatlarga moslab, bir omilni ikkinchisidan yuqori qo'yishi mumkin.

1970-yillarda Butan qirolligi yalpi ichki mahsulot andazasidan voz kechib, Yalpi milliy baxtni (Gross national happiness) o'lchay boshlagandi. U nafaqat ruhiy osoyishtalik, balki uyingizdagi televizorlar sonidan tortib, vaqtni qanday unumli o'tqazishingizni o'lchaydi. U yalpi ichki mahsulotga muqobil deb ko'rilgan ilk tizim bo'lgandi.

Iqtisod bo'yicha Nobel mukofoti sovrindori Jozef Stiglisning ogohlantirishicha, agar dunyo liderlari yalpi ichki mahsulotga muhtalolliklarini to'xtatishmas ekan, iqlim tahdidi va moliyaviy tengsizlikka qarshi kurashish, hamda demokratiyaning tanazzulini to'xtatish juda qiyin bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillaridagi iqtisodiy o'sishini tahlil qilib quyidagi xulosalarni bildirmoqchimiz.

1. Respublika YalM 1991 yilga nisbatan 2022-yilda 13,5 mld.AQSh dollaridan 80,4 mld.dollarga yoki 6 barobarga ko'paygan. Shu davr ichida aholi soni 20,7 mln. kishidan 35,3 mln. kishiga yetgan, aholi jon boshiga YalM deyarli 6 barobarga oshgan.
2. Jami YalMga nisbatan qishloq aholisi jon boshiga YalM 1991-yilda 72,3% (860:1190), 2022-yilda 47,8% (1090,2:2279,5)ni tashkil etmoqda. Bundan ko'rinadiki qishloq aholisi jon boshiga yaratilgan YalM qiyamati keyingi yillarda jami YalM tarkibida kamayib ketmoqda.
3. 2022–2030-yillarda, ya'ni 8 yilda yalpi ichki mahsulotni ikki barobarga oshirish uchun har yillik o'sish 9 foizni tashkil etishi kerak, bunday rivojlanishga erishish hozirgi darajadagi o'sishga nisbatan qiyoslanganda ancha murakkab, biroq erishish mumkin bo'lgan jarayondir. Bordiyu, ushbu darajaga erishganimizda ham hali qo'shni davlatlarga tenglashishga ancha bor, masalan jon boshiga YalM hozirgi kunda Rossiyada 12 ming, Qozog'istonda 10 ming, Turkmanistonda 7 ming AQSh dollarini tashkil etadi. Markaziy Osiyoda bizdan Qirg'iziston va Tojikiston orqada, xolos.

Ilmiy adabiyotlar va maqolalarni o'rganish natijasida YalMni hisobga olishni takomillashtirish borasida quyidagi tavsiyalarni bildiramiz.

1. Yalpi ichki mahsulot o'ta materialistik tushuncha: Uning yagona maqsadi – mamlakat miqyosida yuqori darajali iqtisodiy ko'rsatkichga erishish. Lekin, bu o'sish aslida odamlar o'rtasidagi turmush darajasini teng ravishda oshayotganligini ifodalamaydi. Bundan tashqari tabiiy iqlim sharoitining ta'siri qay darajada ekanligi o'z aksini topmaydi.
2. Aholi taraqqiyoti darajasini belgilashdagi iqtisodiy ko'rsatkichni hisoblash usuli bizning fikrimiz boshqacharoq bo'lishi kerak, chunki keyingi davrlarda aholining taraqqiyot darajasini belgilovchi mezonlarning boshqacharoq ko'rsatkichini jahon olimlari tavsiya etishmoqda. Xususan, AQShning o'zidagi qator

shtatlarda Asl taraqqiyot ko'rsatkichi (Genuine progress indicator) o'lchanib kelmoqda. U yalpi ichki mahsulot omillariga qo'shimcha holda, jinoyat ko'lami va ozon kengayishi qanchaga tushayotgani va hatto ishga borib kelish uchun yo'lda qancha vaqt sarflashingizni ham hisobga oladi.

3. 2014-yilda tatbiq qilingan Yaxshiroq hayot indeksi (Better life index) 11 ta faktorni nazarda tutar ekan: uy-joy, daromad, ish, mahalla, ta'lim, tabiat, fuqaroviy faollik, sog'lik, hayotdan mamnunlik, xavfsizlik, hamda ish va hayot o'rtasidagi muvozanatning bari taroziga tortiladi. Qizig'i, har bir davlat o'zidagi qadriyatlarga moslab, bir omilni ikkinchisidan yuqori qo'yishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. 2019-yilda mamlakatimizni rivojlantirishning eng muhim ustuvor vazifalari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Parlamentga Murojaatnomasi. 2018-yil 28-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.
3. Pol A. Samuelson, Vilyam D. Nordhaus. Ekonomika. Per s ang. – M.: Infra – M, 2000. 442 s.
4. G'oyibnazarov B. K., Axmedjanov K.B. Yalpi ichki mahsulotni xarajatlar usulida hisoblashni takomillashtirish// "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. –№ 1, yanvar-fevral, 2019 yil.
5. Mambetjanov Q.Q. Yalpi ichki mahsulotni xarajatlar bo'yicha hisoblash usulini takomillashtirish yo'llari // Iqtisod va moliya T.:2017, 9-12 b.
6. Matkarimova I. A. Yalpi ichki mahsulot hajmini baholash usullari (milliy hisoblar tizimi asosida) // Molodoy uchenyy. – 2017. – №16.2. – S. 16-19. – URL <https://moluch.ru/archive/150/42520/>.
7. Rustamov N.I. Yalpi ichki mahsulot ko'rsatkichi to'g'risidagi ilmiy nazariyalar va uning hisoblanishiga doir mulohazalar. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. –№ 3, may-iyun, 2016-yil.
8. Tillaev A. Sotsialno-ekonomicheskie problemy sela v usloviyax perexoda k rynochnoy ekonomiki. Samarkand, "Zarafshan", 1993 g. str.69.
9. Xamrakulova O.D., Xalmurzaev M., Alikulov S.A. O'zbekiston iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishning muammolari. // Iqtisodiyot, moliya va innovatsiyalar xalqaro ilmiy jurnali. 2023-12–29. 4-son. <http://sbtsuejournals.uz>
10. Narodnoe xozyaystvo SSSR v 1989 g. str.6,418.
11. Narodnoe xozyaystvo Uzbekoy SSR na 1990 g.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Alfraganus universiteti dotsenti, i.f.f.d. (PhD) Fayziyev Oybek Raximovichning umumiy tahriri ostida nashrga tayyorlandi.

O'zbek tili muharriri: Ulug'bek Eshmuradov

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Rus tili muharriri: Abdimo'min Alikulov, i.f.d., professor

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Bobur Ochilov

2024. Maxsus son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Topshirildi: 10.04.2024-yil. Nashrga ruxsat etildi: 19.04.2024-yil.

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro‘yxatdan
o‘tkazilgan.